

LEXICOGRAPHY – A LINGUISTIC DISCIPLINE – PERCEIVED FROM THE POINT OF VIEW OF THE RESEARCH COMMUNITY

Mihaela HRIBAN

Lecturer, PhD, „Vasile Alecsandri” University of Bacău

Abstract: Lexicography is one of the disciplines of linguistics which establishes the principles and the practical methods of doing the dictionaries. Lexicography is into a closed connection with lexicology, because both of them have as an object of studying: the word. Working with words isn't very easy, because as a reader you have to search very carefully the suitable dictionary that must be compatible with your interest into a certain research domain. Elaborating a dictionary is a hard-working job, because into this process are involved lots of people that belong to a certain research field.

Keywords: lexicography, words, dictionaries, lexis, meanings of the words

I. Introducere

1. Lexicografia este „disciplina care stabilește principiile și metodele practice de întocmire a dicționarilor. Cu alte cuvinte, aceasta implică „studiul tuturor dicționarilor dintr-o epocă, dintr-un domeniu” etc. Termenul *lexicografie* este împrumutat din limba franceză, și anume: < fr. *lexicographie*. 2. Lexicografia este o „activitate de elaborare a dicționarilor, constând în înregistrarea alfabetică și cercetarea cuvintelor, expresiilor etc. unei limbi, unui dialect, unui domeniu etc. considerate în forma și mai ales în semnificația lor”. 3. „Totalitate a dicționarilor dintr-o țară, dintr-o epocă, dintr-un domeniu” etc. 4. (Îvr.) „Glosar”. 5. (Îvr.) „Dicționar”. 6. (Îvr.) „Studiu didactic al lexicului limbilor clasice”¹.

În studiul riguros al unei limbi, atât dicționarele generale, cât și cele de specialitate devin instrumente de informare necesare atât pentru cercetători, cât și pentru cititorii interesați de a căuta în aceste volume special concepute, sensurile cuvintelor, etimologia unor unități lexicale, anumite imagini elocvente cuvântului căutat în dicționar ș.a.m.d.

II. Aspecte legate de structura dicționarilor

Așadar, dicționarul este o lucrare lexicografică amplă, care înregistrează cuvintele unei limbi ori a două sau mai multe limbi, în ordine alfabetică și, mai rar, după alte criterii, cum ar fi cele analogice. Dicționarele de acest fel conțin un număr de cuvinte-titlu sau intrări (de minimum 40000 de cuvinte) sub care se înregistrează articolele. În fiecare articol de dicționar, se dau diferite tipuri de informații și explicații privind pronunțarea, scrierea, categoriile gramaticale, etimologia, sensurile unităților lexicale, se înregistrează construcțiile idiomatice.

O tipologie a dicționarilor se face delimitând, în primul rând, *dicționarele nelingvistice*² **(a)** de cele *lingvistice* sau de limbă **(b)**.

¹ <https://dexonline.ro/definitie/lexicografie/definitii> (consultat: 1 septembrie 2022, ora: 13.21).

² Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii (DȘL)*, Editura „Nemira”, București, 2001, s.v. *dicționar/lexicografie*.

Astfel, *dicționarele nelingvistice (a)* sunt cele care grupează termenii anumitor domenii tehnico-științifice, cum ar fi pentru limba română: *Dicționar de termeni tehnici*, Editura „Tehnică”, București, 1972, *Dicționar cronologic al științelor și tehnicii universale*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, *Dicționar bancar*, Editura „Dragon”, București, 1993 etc.

Un loc special este ocupat în această categorie de *dicționarele enciclopedice*, care oferă informații asupra lumii, plecând de la un cuvânt-intrare considerat drept concept. În calitate de exemple, oferim scrierile lui: Corneliu Diaconovici, cu lucrarea *Enciclopedie română*, prima enciclopedie românească, ce a apărut în trei volume, vol. I-III; C. Filipescu, *Marea enciclopedie agricolă*, în 5 volume; *Dicționar enciclopedic român*, vol. I-IV, Editura „Politică”, București, 1962-1966; *Dicționar enciclopedic*, vol. I (A-C). Editura Enciclopedică, București, 1993.

b. *Dicționarele de limbă* se referă la explicarea unor cuvinte, sensuri, etimologii, dau informații asupra lexicului unei limbi și a utilizării cuvintelor (forme, sintagme etc.) în discurs: indică, cel puțin, implicit, norme lexicale. Se disting câteva categorii de asemenea dicționare: a) monolingve; b) speciale; c) bilingve și d) poliglote.

Dicționarele monolingve sunt cele mai importante instrumente de cunoaștere și descriere a unei limbi, cu scopul de a ameliora cunoștințele lexicale ale unui vorbitor nativ sau de a rafina cunoștințele de limbă pentru un vorbitor străin. În funcție de obiectivele explicite pe care și le propune, acest tip de dicționar se clasifică în:

1. *Dicționarele etimologice*, care explică mai mult sau mai puțin sumar sensurile cuvintelor, discutând, detaliat, originea lor (de la indicarea etimonului, a fazelor intermediare, până la fazele actuale). Principalele dicționare etimologice ale limbii române sunt:

- *Lexicon românescu-latinescu-ungurescu-nemțesc* sau *Lexiconul de la Buda*, elaborat în curs de 30 de ani de reprezentanți ai Școlii Ardelene (Samuil Micu și Petru Maior) și publicat la Buda în 1825. Se remarcă prin orientarea latinistă, care a dus însă la stabilirea unor etimologii greșite. Se dau corespondențe în mai multe limbi (germană, maghiară), aspect care a făcut acest dicționar cunoscut și care i-a permis lui Fr. Diez (1836) să menționeze limba română, alături de alte limbi romanice.

- Alexandru Cihac, *Dictionnaire d'etymologie daco-romane*, primul volum publicat la Frankfurt pe Main, Berlin și Bucharest, conținând elemente latine (1870) și al doilea volum cuprinzând elemente slave, maghiare, turcești, grecești (1879). În acest dicționar se exagerează importanța elementelor slave, subapreciindu-se elementul latin din dorința obiectivității științifice. Conține multe informații și atestări utile.

- S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der Rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element*, 1905, Heidelberg, conține numai elemente de origine latină, cu etimologii forțate în direcție latinistă.
- I.A. Candrea și O. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine* (până la verbul „a putea”), Socec, București, 1907-1914, este unul dintre cele mai bune dicționare (nu are defectele celor anterioare, prezintă un material bogat, înregistrează exact realitatea lingvistică, prelucrează materialul lexical

cu o metodă riguroasă, cuvintele sunt grupate în familii, se dau forme romanice corespunzătoare.

- Al. Ciorănescu, *Diccionario etimológico rumano (Dicționarul etimologic al limbii române)*, Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958-1966. Profesorul Gheorghe Bulgăr afirma despre *Dicționarul etimologic al limbii române*, redactat de Alexandru Ciorănescu (profesor la Universitatea La Laguna – Tenerife) și tipărit în spaniolă în anii '50 că „lucrarea umple o lacună a lexicografiei noastre, care posedă asemenea lucrări mai vechi, dar incomplete (Densusianu, Pușcariu, Candrea, Buescu); cercetările de specialitate din ultimele decenii fiind, de asemenea, nefinalizate.

Dicționarul răspunde, documentat, științific, instructiv, la întrebările despre originea și devenirea cuvintelor românești de-a lungul secolelor. El se remarcă prin erudiția, temeinicia și vastitatea informației asupra istoriei cuvintelor luate în discuție”.

2. *Dicționarele explicative* dau informații detaliate privind sensurile cuvintelor intrate, cu anumite contexte ilustrative (eventual cu citate din autori) sau fără contexte. Principalele dicționare explicative ale limbii române sunt de exemplu:

- Lazăr Șăineanu, *Dicționarul universal al limbii române*, publicat din 1896, până în 1943, în 9 ediții (Craiova). Conține foarte multe neologisme.
- I.A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”* (Partea I – *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.A. Candrea și Partea a II-a – *Dicționar istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu), București, [1926-1931] este un fel de „Larousse” românesc. Partea lingvistică redactată de I.A. Candrea are calități remarcabile; cuvintele aparțin atât limbii literare contemporane, cât și limbii vechi sau unor graiuri. Definițiile și explicațiile semantice date sunt, în general, riguroase, bazate pe citate bogate și variate (sunt indicate și etimologii, deși obiectivul autorilor este explicativ). Dintre neologismele înregistrate unele nu au fost și nu sunt folosite.

- August Scriban, *Dicționarul limbii române (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaisme, neologisme, provincialisme)*, Iași, 1939.

- *Dicționarul limbii române literare contemporane*, coordonator Dimitrie Macrea, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 4 vol., 1955-1957, este bogat în explicații privind sensurile, se indică aproape curent restricțiile lor contextuale și se ilustrează prin contexte (unele citate din textele epocii fiind azi depășite).

3. *Dicționarele mixte* îmbină obiectivul explicativ cu cel etimologic. Se înscriu aici, în primul rând, dicționare elaborate la cererea Academiei Române: • A.T. Laurianu și I.C. Massimu au scos, între 1871 și 1876, *Dicționarul limbei române*, două volume cu cuvinte de origine latină; al treilea se intitulează *Glossariu* care „cuprinde vorbele din limba română, străine prin originea sau forma lor cumu și cele de origine îndouiosă”. Orientarea latinistă este exagerată la maximum, nu numai în ce privește etimologiile, ci și sub aspectul fonetismelor și al ortografiei. • B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor, tomurile I-III, literele A-B (până la „bărbat”)*, București, Socec, 1885-1893.

„Articolele de dicționar având o amploare exagerată și un caracter enciclopedic, lucrarea nu reprezintă un dicționar propriu-zis. Activitatea de elaborare a unui dicționar al Academiei este continuată de A. Philippide (1897), care adaugă o mare cantitate de

citare noi la materialul cules de Hasdeu (din texte din sec. XVI-XIX). Redactează literele A, B, C și o parte din D.

- Din 1906 activitatea este continuată de S. Pușcariu împreună cu o serie de cercetători, care publică *Dicționarul limbii române* – seria veche (DA), literele A-De; F-Lojniță. Se dă traducerea sensurilor în limba franceză; bogatele citate cu care se ilustrează sensurile sunt ordonate cronologic. După crearea Academiei RSR, se lucrează în continuare la acest dicționar în mai multe echipe (la București, Cluj, Iași); se revizuiesc literele redactate, se reiau literele neredactate încă în varianta nouă a *Dicționarului limbii române* (DLR), apărut în fascicule de la M încolo. Alte dicționare mixte, independente de activitatea Academiei sunt: • H.T. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bukarest, Staatsdruckerei, 4 vol., 1903-1925. Este un titlu modest pentru o operă lexicografică importantă, considerată ca una dintre cele mai bune. Are o concepție științifică, ia în considerație toate aspectele limbii noastre (cu excepția neologismelor). Definițiile și explicațiile de toate tipurile sunt date în limba germană. Partea etimologică este cea mai serioasă.

- *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, apărut la Editura Academiei RSR, 1975, 1984, cu un supliment în 1988, reeditat în 1996, sub redacția lui I. Coteanu este bogat în explicațiile privind sensurile cuvintelor, deși fără contexte, iar etimoanele sunt indicate fără comentarii.

- Vasile Breban, *Dicționarul general al limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, două ediții, 1987, 1991 este concis, dar cuprinzător în ceea ce privește descrierea sensurilor. Mai ales, ultimele două dicționare sunt dominate de concepția polisemică.

4. *Dicționarele speciale* sunt dicționare care își propun obiective lingvistice mai mult sau mai puțin determinate și diferite.

- Alphonse Juilland, P.M.H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Romanian Words*, London, The Hague, Paris, Mouton & Co, 2 ed., 1965, 1975.

- *Dicționarul invers*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957 înregistrează cuvintele în ordinea alfabetică a finalelor, ceea ce oferă un bun material pentru studiul sufixării sau al altor aspecte lingvistice.

- *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* – lucrare aflată sub coordonarea lui Tudor Vianu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968. Dicționarul a apărut la patru ani după moartea acestuia. În opinia lui Tudor Vianu, scopul dicționarului este acesta:

„El urmărește mai întâi să fixeze etapa pe care o atinge Eminescu în dezvoltarea limbii noastre literare în secolul al XIX-lea, apoi să arate ce face un mare poet din instrumentul obștesc al limbii lui naționale, aducând-o la o putere superioară a expresivității ei artistice”.

Lista de cuvinte a fost compilată din poeziile antume, câteva dintre postume (*Albumul, Oricâte stele..., Rugăciune, Răsai asupra mea..., Viața, Între pasări, După ce atâta vreme, Stelele-n cer, Dintre sute de catarge și Apari să dai lumină*) și povestirile *Făt-Frumos din lacrimă, La aniversară și Cezara*. Fiecărui cuvânt care apare în aceste opere i se consacră un articol în care ordinea sensurilor este cea istorică. Fiecare sens este

ilustrat prin citate adecvate din poezii selectate din diferite perioade ale creației eminesciene”³.

- *Dicționar analogic și de sinonime al limbii române*, de M. Bucă, I. Evseev, Fr. Kiraly, D. Crașoveanu, Livia Vasiliuță, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978 prezintă cuvinte grupate tematic, cu familii de cuvinte, cu delimitări pe părți de vorbire, cu sinonime.

- *Dicționare de neologisme*. De exemplu: seria de lucrări lexicografice realizate de lingviștii, Florin Marcu și Constant Maneca, ce poartă numele *Dicționar de neologisme* (DN₂), ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Științifică, București, 1966; ulterior, realizator unic al *Marelui dicționar de neologisme* (MDN) devine lingvistul Florin Marcu, care întocmește lucrarea menționată, în anul 2000, sub egida Editurii „Saeculum I.O.”, București.

„Găsim în acest dicționar zeci de mii de cuvinte cu peste 100 de sensuri, oglindind bogata terminologie a multiplelor domenii ale științei și tehnicii precum și ale literaturii și artei. Cu experiența sa de decenii, autorul ne-a dat o lucrare cu adevărat instructivă și bine făcută, explicații riguroase și dense, indicații ortoepice și ortografice, uneori și sinonime ajutătoare adesea cu trimitere la sursa greco-latină a provenienței acestora”⁴. Profesorul universitar, Gheorghe Bulgăr, afirma despre *Marele dicționar de neologisme* faptul că: „ceea ce reprezintă, în primul rând, meritul noului dicționar este masiva augmentare a listei de cuvinte, care se ridică acum la peste 65.000 de termeni, o cifră de-a dreptul impresionantă. Acest lexicon concentrează într-un singur volum majoritatea cuvintelor noi ale limbii române actuale, din toate domeniile de activitate”⁵.

În 2013, Florin Marcu revizuieste ediția *Marelui dicționar de neologisme* (MDN), sub denumirea *Dicționar actualizat de neologisme* (DAN). De această dată, autorul mai adaugă în lucrarea sa încă 10.000 de unități lexicale noi.

- *Dicționare ortografice și ortoepice*. Acestea cuprind indicații de scriere și de pronunțare corectă a cuvintelor care ridică astfel de probleme. Un exemplu de dicționar de acest gen este *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (**IOOP**_{IV/V}), Editura „Univers Enciclopedic”, București, 1995.

„**IOOP** este o lucrare normativă a limbii române, care privește ortografia, ortoepia și punctuația. Edițiile succesive ale lucrării au fost pregătite de colective de specialiști de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” și aprobate de Academia Română”⁶.

Lucrarea cuprinde reguli generale pentru scrierea și pronunțarea corectă a cuvintelor, detalii despre folosirea semnelor de punctuație și a semnelor ortografice, un

³ https://ro.wikipedia.org/wiki/Dic%C8%9Dictionarul_limbii_poetice_a_lui_Eminescu (consultat, marți, 20 septembrie 2022).

⁴ Să se vadă, în acest sens, indicațiile despre acest dicționar, pe care le găsim pe site-ul: https://anticariatlogos.ro/product/marele-dictionar-de-neologisme-florin-marcu/?gclid=EAIaIQobChMI3LPE16Og-gIVGI9oCR37_QJ5EAQYAYABEgIE5_D_BwE (consultat, luni, 19 septembrie 2022).

⁵ Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme* (MDN), Editura „Saeculum I.O.”, București, 2000.

⁶ https://ro.wikipedia.org/wiki/%C3%8EEndreptar_ortografic,_ortoepic_%C8%99i_de_punctua%C8%9Bie (consultat, luni, 19 septembrie 2022, ora: 11.30).

index de cuvinte care pot pune probleme de scriere sau pronunțare, precum și alte liste și tabele. Indexul de cuvinte este organizat sub forma unui dicționar și ocupă cea mai mare parte din volumul îndreptarului. Lucrarea seamănă astfel în unele privințe cu *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM)*, care include în plus informații despre flexionarea cuvintelor, dar care nu se ocupă de punctuație. Din punctul meu de vedere, cele două dicționare, **IOOP** și **DOOM**, ar trebui unite într-o singură lucrare, abordându-se, astfel, într-un tot, aspectele ortografice, ortoepice, morfologice și de punctuație ale limbii române.

În 2022, apare pe piața lucrărilor lexicografice **DOOM-ul₃**, sub îndrumarea Academiei Române și a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București, ce cuprinde un număr de cuvinte din perioada pandemiei Covid-19 și, de asemenea, un număr impresionant de cuvinte de origine engleză.

„Lumea se schimbă, se schimbă și cuvintele”. (*Larousse*)

Academia Română a încredințat Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” responsabilitatea actualizării normelor limbii române, pe care Secția de specialitate le-a avizat, iar instituțiile publice au obligația legală de a le aplica.

Prezentul volum este o ediție nouă, integral verificată și substanțial îmbogățită, a **DOOM₂** (2005), totalizând cca 64.500 de cuvinte, dintre care cca 3.600 sunt nou introduse. Și ediția a treia urmează în linii mari opțiunile studiilor tradiționale privitoare la limba română, însă cu modernizările reflectate în învățământ. Normele de bază nu au fost modificate, dar s-au făcut peste 3.000 de recomandări punctuale noi, care țin seama de dinamica limbii și a societății, de sugestiile și observațiile privind **DOOM₂**, de raporturile dintre normă și uz etc.

Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române este destinat tuturor celor interesați să scrie și să vorbească corect românește. Consultarea și respectarea **DOOM₃** sunt în măsură să contribuie la îmbunătățirea utilizării limbii române⁷”.

5. *Dicționarele bilingve* au obiectivele practice ale învățării unei limbi și sunt de amploare diferită. Se deosebesc în funcție de limbile cu care este pusă în relație româna. Dintre numeroasele dicționare de acest fel, menționăm câteva: *Dicționar german-român*, coordonatori: Mihai Isbășescu și Maria Iliescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 2 ediții, 1966, 1968; *Dicționar latin-român*, de Gheorghe Guțu, Ediția a III-a revăzută, Editura „Humanitas”, București, 2021; *Dicționar englez-român*, redactor responsabil Leon Levițchi, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974; • Mihai Anuței, *Dicționar român-german*, Editura Științifică, București, 2 ediții, 1990, 1996; *Dicționar român-francez*, Marcel Saraș, Editura Fundației Culturale Române, București, 1993.

III. Concluzii:

Vocabularul unei limbi se află într-o continuă schimbare datorată contactelor directe și indirecte dintre limbi, contextului socioeconomic și celui politic. A lucra cu

⁷ Academia Română, Institutul de Lingvistică, „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*” (**DOOM₃**), Editura „Univers Enciclopedic”, București, 2022.

dicționarul, în general vorbind, reprezintă o muncă asiduă din partea cititorului indiferent dacă acesta face parte din ciclul preuniversitar sau dacă se încadrează în ciclul studiilor universitare etc.

Munca cu dicționarul solicită răbdare și atenție din partea celui interesat în receptarea corectă a sensurilor cuvintelor și în contextualizarea adecvată a acestora.

A întocmi un dicționar este un proces destul de anevoios, ce prezintă dificultăți în culegerea datelor și a informațiilor, în analiza și în sistematizarea lor iar, ulterior, în concretizarea întregului demers într-o lucrare de tip lexicografic.

BIBLIOGRAFIE:

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM₃), Editura „Univers Enciclopedic”, București, 2022.

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație* (IOOP_v), Editura „Univers Enciclopedic”, București, 1995.

Dindelegan Pană, Gabriela; Bidu Vranceanu, Angela *et.al.*, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura „Nemira”, București, 2005.

Dindelegan Pană, Gabriela; Bidu Vranceanu, Angela, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, Editura „Științifică”, București, 1997.

Marcu, Florin, *Dicționar actualizat de neologisme* (DAN), Editura „Saeculum I.O.”, București, 2013.

Marcu, Florin, *Marele dicționar de neologisme* (MDN), Editura „Saeculum I.O.”, București, 2000.

Marcu, Florin; Maneca, Constant, *Dicționar de neologisme*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Științifică, București, 1966.

Șerbănescu, Andra, *Cum se scrie un text*, Editura „Polirom”, Iași, 2001.

WEBGRAFIE:

https://anticariatlogos.ro/product/marele-dictionar-de-neologisme-florin-marcu/?gclid=EAIaIQobChMI3LPE16Og-gIVGI9oCR37_QJ5EAQYAyABEgIE5_D_BwE (consultat, marți, 20 septembrie 2022, ora: 13.30).

<https://archive.org/details/dictionairedt00cihauoft/page/740/mode/2up> (consultat, marți, 20 septembrie 2022, ora: 14.00).

<https://dexonline.ro/definitie/lexicografie/definitii> (consultat: 1 septembrie 2022, ora: 13.21).

https://ro.wikipedia.org/wiki/%C3%8Endreptar_ortografic,_ortoepic_%C8%99i_de_punctua%C8%9Bie (consultat, luni, 19 septembrie 2022, ora: 11.30).

https://ro.wikipedia.org/wiki/Dic%C8%9Dictionarul_limbii_poetice_a_lui_Eminescu (consultat, marți, 20 septembrie 2022, ora: 12.35).

<https://www.libris.ro/dictionarul-etimologic-al-limbii-romane-sec973-9399-86-x-.html#descriptionHead> (consultat, marți, 20 septembrie 2022, ora: 14.13.)